

RUI GONSALEZ DE KLAVIXO “KUNDALIK” LARIDA AMIR TEMUR DAVLATI HAQIDA MULOHAZALAR

Temirov Nurbek Xusniddin o'g'li
Ahmedova Zarnigor Farhodovna
O'zbekiston-Finlandiya Pedagogika Instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ispan elchisi Rui Gonzalez de Klavixo asaridagi ma'lumotlar asosida Amir Temur davridagi ijtimoiy-iqtisodiy hayot qisqacha tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada ayollarning mavqei xususida alohida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Amir Temur, Klavixo, iqtisodiy munosabatlar, Xoja Muhammad Qozi, Genrix III, Bibixonim.

Amir Temur tuzgan imperiya o'z davrida jahonning eng yirik kuchlaridan biri bo'lgach unga butun dunyoda qiziqish, hamkorlikka intilish orta boshladi. Temur Saltanati va Usmonlilar davlati o'rtasida ziddiyat davrida, shuningdek, 1402-yil iyun oyida bo'lib o'tgan Anqara jangida Temurning g'alabasidan so'ng bu istak yanada kuchaydi. Tarixiy manbalarda keltirilgan ma'lumotlarga qaraganda, XIV asrning 80-90-yillarida Temur davlatining shon-shuhrati Yevropa mamlakatlarigacha borib yetdi. XIV asrning oxirida Yevropa davlatlari juda tang ahvolga tushib qoldi. Usmoniy turklar davlatining hujumi xavfiga yetarli tarzda javob qaytara olmasligini bilgan Yevropa qirollari va Rim papasi yordam ko'zini Sharqqa, Amir Temurga qaratdilar. Uning shaxsiga va hukmronligiga qiziqish ortib bordi. Qirollar va Rim papasi Amir Temur bilan yozishmalar olib bora boshladilar. Sohibqiron huzuriga elchilar va sayohatchilar yuborilib, uning e'tiborini jalb qilishga harakat kuchaydi. Fransiya, Ispaniya, Genuya va Vizantiya singari davlatlarining hukmdorlari Amir Temur bilan siyosiy va iqtisodiy (savdo) munosabatlar o'rnatishga intilib, uning huzuriga muntazam ravishda o'z elchilarini yuborib turdilar. Xususan ispan qirolliklaridan biri, Kastiliya va Leon qirolligi hukmdori Genrix III de Trastamara Temur davlati, qolaversa, Amir Temur shaxsi bilan jiddiy qiziqib qolgan edi. Bir tomondan Usmonlilarning butun Yevropaga tahdidi soya solayotgan, ikkinchi tomondan Temuriylar va Usmoniylar ziddiyatlari kuchayayotgan davrda Amir Temur davlati va Yevropa qirolliklari yaqinlashishi, ittifoq bo'lishi tabiiy-tarixiy hol edi, albatta. Sulton Boyazidga qarshi ittifoq tuzish, qolaversa, iqtisodiy-savdo munosabatlarini rivojlantirish maqsadida 1402-yilda Amir Temur Xoja Muhammad qozini Kastiliyaga yuboradi. Ushbu elchilik aloqalarida faqatgina savdo iqtisodiy munosabatlar emas, balki strategik, diplomatik, o'sha davr muhitiga xos bo'lgan buyuk davlatlar o'rtasidagi munosabatlar mavjud edi. Anqara jangida Amir Temurning g'alabasi bilan tabriklash, qolaversa, Temur davlati bilan har tomonlama munosabatlarni chuqurlashtirish maqsadida Genrix III 1403-yil may oyida Rui Gonzalez de Klavixoni (vaf. 1412) Xoja Muhammad qozining elchiligiga javob tariqasida yuboradi. Klavixoning elchilik-sayohati 1406- yilgacha davom etadi. Unga

Alfonso Paes de Santa Mariya va Gomes de Salazar hamroh bo'ladilar. O'n besh oy deganda Samarqandga yetib kelgan Klavixo boshchiligidagi elchilar 1404-yilning sentyabr-noyabr oylarida Samarqandda bo'ladilar. 1404-yil noyabr oyida Amir Temurning Xitoyga yurishi oldidan barcha elchilar qatori Samarqanddan kuzatilgan Kastiliya elchilari 1406-yil mart oyida o'z yurtlariga qaytib boradilar. Klavixoning sayohati 3 yil davom etadi (1403- 1406). Uning safar taassurotlari "Buyuk Temur tarixi", "Temur qarorgohi" hamda "Samarqandga sayohat kundaligi" asarlarida bayon etilgan. Klavixo kundaliklari ikki qismdan iborat bo'lib, birinchisida elchilarning Samarqandgacha boshidan o'tkazgan voqealari, turli hududlar tabiati, xalqlari turmushiga oid ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Ikkinchi qismda muallif Kesh va Samarqandda Temur saroyidagi uchrashuvlarni tasvirlaydi. De Klavixo mamlakat, saroy, xalq va uning turmushi haqida ajoyib va takrorlanmas ma'lumotlar beradi. Qoyil qolarli tarafi shundaki, u sayohati davomida Temur saroyidagi, nafaqat saroydagi balki o'lkamizdagi kichik bir voqea-hodisalarni o'z qiziqishlari bilan mohirona bayon etgan. Shundan bilsa bo'ladiki, Temur va temuriylar imperiyasiga bo'lgan qiziqish G'arb davlatlari uchun muhim masala hisoblangan. 1404-yil sentyabrda Amir Temur bilan uchrashishga muyassar bo'lgan Klavixo o'z kundaliklarida bu voqeani juda aniq tasvirlagan. Ushbu uchrashuv Bog'i Dilkushoda bo'lib o'tadi. O'sha kuni boshqa davlatlarning elchilari qatori ispan elchilari ham Temur tomonidan tantanali qabul qilinadi. Ispan qiroli maktubi va sovg'alarini Amir Temurga topshirgan Klavixo o'z navbatida Temur maktubi va sovg'alarini Temurning sevimli nevarasi, 10 yoshli Muhammad Tarag'ay Mirzo Ulug'bek qo'lidan qabul qiladi. Elchilarga yuqori darajada shohona hurmat ko'rsatiladi. Klavixo bir qancha tadbir, ziyofat, to'ylarda ham ishtirok etadi. Jumladan, 15-sentabr kuni Amir Temur to'rt nevarasini uylantirgan dabdabali to'yda ham ishtirok etadi. Temuriy malikalar, saroy a'yonlari ham elchilar sharafiga ziyofatlar tashkil qiladilar. Ushbu tadbirlarning barchasi elchilarda katta taassurot qoldiradi. Ayniqsa, Amir Temurning katta malikasi Bibixonim (Saroymulkxonim) (1341-1408) tomonidan tashkil etilgan ziyofat Klavixoga manzur bo'ladi. Agar ushbu tarixiy ma'lumotlarni umumiy tahlil qiladigan bo'lsak, sayyoh hali hech qayerda ko'rmagan va hali eshitmagan bunday jarayonlarni har qanday Yevropaning buyuk davlatlarida uchramasligi aniq deb o'ylayman... Sababi, aynan Sharq an'alariga xos tavozi, hurmat-ehtirom, dabdaba va aynan saroydagi muhit Klavixoni o'ziga ohangrabodek tortgani o'z isbotini topgan. Klavixo o'z kundaliklarida Temur saltanatini mufassal va jonli tasvirlaydi. Jumladan, Amir Temur saroyida ayollarning haq-huquqi haqida Klavixo bayon etishicha, 1404-yilning 23-sentabrida podsho Bog'i Dilkusho katta bazm berib, elchilarni ham unga taklif qiladi. To'yga ko'p mehmonlar kelishadi... Rosa o'yin kulgi, xursandchilik bo'ladi. Podshoning xotinlari, avvalgi to'ylardagi singari yasan tusan kiyinishib bazmda hozir bo'ladilar, erkaklar bilan birga o'yin-kulgi qiladilar. Shu orada fikrimni izohi shuki, Temur va Temuriylar saroyida ayollarning hurmati haqiqatdan ham benihoya baland bo'lgan. Buni o'z navbatida Sharq madaniyatining o'ziga xos ko'rinishi, yuksak darajada axloq me'yorlariga to'la mos kelishi, qaytarilmas, yuksak ehtiromdan dalolat deb o'ylayman. "Kundalik"da

shunga o'xshash qiziqarli ma'lumotlar juda ko'p. Klavixo ma'lumotlarni shu darajada mohirona izohlaganki, boshqa sayyohlarning yoki uni asarlarini o'qigan tarixchi olimlarining qiziqishiga sabab bo'lgan. Shuning uchun ham necha asrlar o'tsa hamki, Buyuk imperiya tarixiga bo'lgan munosabat ortib bormoqda... Bugungi kunda Rui Gonsalez de Klavixo kundaliklarining asl nusxasi Madriddagi Milliy kutubxonada saqlanadi. Birinchi marta kundalik Sevilyada noshir Argote de Molina tomonidan «Buyuk Temurlang hayoti, uning imperiyasi yerlari bilan» nomi bilan 1582-yilda nashr qilingan. Klavixo kundaliklari ilk marta. Sreznevskiy tomonidan 1881-yilda Peterburgda rus tiliga tarjima qilinib, chop etilgan. O'zbek tiliga taniqli adabiyotshunos olim, professor Ochil Tog'ayev tomonidan tarjima qilingan. 2010-yilda taniqli yozuvchi Muhammad Ali tomonidan Klavixo kundaligi qaytadan nashr etildi. Klavixo estaliklarida o'rta asrlardagi Yevropa va Osiyodagi hayot manzaralari, turli xalqlarning o'ziga xos urf-odatlar, an'analari, rivoyatlari, tartib-qoidalar, o'sha davr geografiyasi, iqlimi, dengizlar, orollar, qumlik sahrolar, poyonsiz dashtlar, tog'lar, ko'llar, obod va xaroba shaharlar to'g'risida g'oyatda rang-barang keng qamrovli, o'ziga xos, noyob ma'lumotlar berilgan. Xuddi shunday ma'lumot boyliklariga ko'ra, ushbu kitob bizga zamondosh bo'lgan turli yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotchilar uchun bebaho manba bo'la oladi. Undan tarixchilar ham, siyosatchilar ham, iqtisodchilaru huquqshunoslar ham, tabiatshunoslaru geograflar ham, yozuvchilaru etnograflar ham o'zlari uchun o'rta asrlarga oid qomusiy ma'lumot va kuzatishlarni topa oladilar. Ushbu tarixiy hamda qimmatli ma'lumotlar yillar, asrlar oshgani sari sayqallanib, kelajak avlod uchun tarix ko'zgusi bo'lib xizmat qilishiga ishonamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Самарқандга – Амир Темур саройига саёҳат кундалиги (1403-1406 йиллар); Р. Г. Клавихо; Ўзбекистон, 2010.
2. Клавихо Р. Г. Де, Дневник путешествия в Самарқанд ко двору Тимура (1403-1406), М., 1990.
3. Бўрибой Аҳмедов. Клавихо ва унинг «кундалиги Т., 1999.
4. Poyon Ravshanov. “Amir Temur Sulolasi” Т., 2014